

Erica Hoebe-de Waard
& Roelof de Wit

HAND- BOEK

voor de
ouderling &
bezoekmedewerker

Herziene editie

Handboek voor de ouderling & bezoekmedewerker

Herziene editie

Erica Hoebe-de Waard
& Roelof de Wit

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Deze uitgave is tot stand gekomen in samenwerking met
Ouderlingenblad.nl

De Bijbelteksten in deze uitgave zijn overgenomen uit de NBV21
© 2021 Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, Haarlem/Antwerpen.

Omslagontwerp: Flashworks.nl
Vormgeving binnenwerk: Studio Mol

ISBN 978 90 435 4373 6
ISBN 978 90 435 4374 3 (ebook)
NUR 711

www.kokboekencentrum.nl

© 2026 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Woord vooraf	9
DEEL I GEROEPEN TOT JE AMBT OF TAAK	11
Inleiding	
1. Ouderling worden	13
1.1 De vraag om ouderling te worden	14
1.2 Wat houdt het ambt van ouderling in?	17
1.3 Taakomschrijving	18
1.4 Bevestiging	20
1.5 Ambtsgeheim	22
1.6 Na het ambt	24
2. Bezoekmedewerker worden	26
2.1 De vraag om bezoekmedewerker te worden	27
2.2 Taakomschrijving	28
2.3 Aanstelling en geheimhouding	29
3. Leidinggeven	31
3.1 Wat is leidinggeven?	32
3.2 Geestelijk leidinggeven	34
3.3 Praktisch leidinggeven: visie ontwikkelen, beleid maken en veranderprocessen	35
3.4 Omgaan met diversiteit	37

DEEL II DE KERN: PASTORAAT **39**

Inleiding

4.	Pastoraat	41
4.1	Wat is pastoraat?	41
4.2	Bijbelse opdracht	43
4.3	Ambt en taak	44
5.	Pastoraal team	46
5.1	De sectie en de wijk	47
5.2	Werken in teamverband	48
5.3	De relatie tot de predikant/kerkelijk werker	49
6.	Pastorale praktijk	51
6.1	Individueel pastoraat	51
6.2	Groepspastoraat	53
6.3	Pastoraat aan doelgroepen	55
6.4	Nieuwe vormen van pastoraat	59

DEEL III DE PRAKTIJK **65**

Inleiding

7.	De praktijk van het huisbezoek	67
7.1	Een afspraak maken	69
7.2	Aandacht en luisteren	70
7.3	Tot de kern komen	72
7.4	Gebed en Bijbellezten	74
7.5	Omgaan met ziekte en rouw	76
7.6	Kritiek op de kerk	79
7.7	Verschil in geloofsbeleving	81
8.	Toerusting en spiritualiteit	84
8.1	De persoonlijke voorbereiding	85
8.2	Het verwerken van ervaringen	87
8.3	Werkdruk en schuldgevoel	88

8.4	Geestelijke begeleiding	89
8.5	Jaargesprek	90
8.6	Cursussen en trainingen	91
9.	Rondom de eredienst	92
9.1	Ouderling van dienst	93
9.2	Het consistoriegebed	94
9.3	De handdruk	96
9.4	Bij doop, belijdenis en avondmaal	96
9.5	Bij rouw en trouw	97

DEEL IV ZICHT OP ORGANISATIE EN STRUCTUUR 99

IN DE (LANDELIJKE) KERK

Inleiding

10	Organisatie en structuur in de kerk	101
10.1	Structuur en organisatie	101
10.2	De samenstelling van de kerkenraad	102
10.3	Vergadering van de kerkenraad	104
10.4	De Algemene Kerkenraad (PKN)	107
10.5	De ring (PKN)	107
10.6	De classis (PKN) of regionale vergadering (NGK)	107
10.7	De synode	109
10.8	De kerk in breder verband	110
10.9	Visitatie	110
10.10	Conflicten	111
10.11	Veilige Kerk en VOG	113
10.12	Opzicht	114

DEEL V CASUSSEN EN VERDIEPING 117

Inleiding

11	Vergaderen	119
11.1	Opening en sluiting van de vergadering	119
11.2	Naar aanleiding van de notulen	121

11.3	Ingekomen stukken	124
11.4	De rondvraag: nota voor een uitvaart	126
11.5	Pastorale zaken: vertrouwelijk	128
11.6	De diaken	131
12	Gemeenteleven	134
12.1	Vacatures	134
12.2	Liederen	137
12.3	Opzet voor een groothuisbezoek	139
12.4	Avondmaal in kleine kring	141
13	Pastoraat	143
13.1	Bidden in het pastoraat	143
13.2	Het klikt niet (over als je in het pastoraat geen klik hebt, hoe ga je verder?)	145
13.3	Nabij zijn in verdriet	147
13.4	Een gesprek met zijn drieën (wat als een persoon niet aan het woord komt?)	150
13.5	Ziekenzalving	152
13.6	Groepspastoraat: onrust op de Bijbelkring	154
DEEL VI	TER INSPIRATIE EN ORIËNTATIE	157
14	Gebeden, te gebruiken bij pastorale bezoeken	159
15	Bijbelteksten en andere teksten voor gebruik in het pastoraat	166
16	Verder lezen. Wil je meer weten over pastoraat?	176

Woord vooraf

Je hebt een nieuwe editie in handen van het *Handboek voor de ouderling*. De vorige uitgave dateert uit 2019. Dat was een herziene uitgave van een eerdere versie. De geschiedenis van dit handboek gaat terug tot 1980, toen er een themanummer van *Ouderlingenblad* uitkwam dat ging over het ambt van ouderling en de verschillende taken die de ouderling heeft.

In de loop van de jaren is er van alles veranderd in het kerkelijke landschap. Zo werken veel gemeentes ook met bezoeksmedewerkers. Zij kregen een plaats in het handboek. En ook sinds 2019 zijn er de nodige veranderingen waar te nemen. Wat blijft, is de behoefte aan een beknopt boek dat verschillende terreinen van het werk in beeld brengt en daarbij ondersteuning biedt.

Dit handboek richt zich op de kerkelijke praktijk in de protestantse kerken, met name in de Protestantse Kerk in Nederland (in het vervolg afgekort met PKN) en de Nederlandse Gereformeerde Kerk (afgekort met NGK). Maar ook ambtsdragers en bezoeksmedewerkers in andere protestantse kerken zullen veel in dit boek kunnen vinden dat bruikbaar is in hun kerkelijke werk.

Dit handboek bestaat uit vijf delen: het eerste deel gaat over roeping. Je weet je geroepen tot je ambt of taak, wat betekent dit? En hoe kun je binnen je ambt of taak geestelijk én praktisch leidinggeven? Deel twee is gericht op de kern: pastoraat. Wat is pastoraat en wat komt erbij kijken? Het derde deel gaat over de praktijk: wat dóe je als ouderling en bezoeksmedewerker zoal? We bespreken het huisbezoek, staan stil bij toerusting en spiritualiteit en bij de taken in en rondom de eredienst.

Het voorlaatste deel gaat over beleid. Daarin willen we inzicht geven in de structuur van de kerk en bespreken we wat er op verschillende vergaderingen aan de orde komt. Het vijfde deel biedt casussen over uiteenlopende onderwerpen en geeft verdieping aan wat in het boek eerder ter sprake kwam. Hier zijn gespreksvragen bijgevoegd, zodat in groepsverband over de verschillende thema's doorgesproken kan worden.

Tot slot het zesde deel ter oriëntatie en inspiratie. Hierin zijn gebeden, Bijbelteksten en inspirerende websites en podcasts toegevoegd, ter ondersteuning van het werk in de gemeente.

Bij het schrijven hebben wij al die mensen voor ogen gehad die zich met hart en ziel inzetten voor het werk in de kerk. Het is mooi om te zien dat er telkens weer mensen opstaan en met enthousiasme aan de slag gaan.

We hopen dat deze nieuwe uitgave veel ouderlingen en bezoekermedewerkers zal inspireren en dat het tot zegen zal zijn voor de gemeente van Christus.

Erica Hoebe-de Waard

Roelof de Wit

DEEL I

Geroepen tot je ambt of taak

Gefeliciteerd! Je bent ouderling of bezoekermedewerker. Misschien kortgeleden geworden. Of al langer actief. Je hebt een mooie en belangrijke roeping: invulling geven aan het omzien naar elkaar. We noemen dat 'pastoraat'. Je kunt op deze manier veel voor mensen betekenen.

Als ouderling of bezoekermedewerker zul je heel wat mensen ontmoeten. Allemaal verschillend; ieder met een eigen levensgeschiedenis. In de gesprekken zul je ook allerlei verhalen te horen krijgen. Hoe mooi is het wanneer anderen iets met je willen delen en je samen met hen mag bladeren in hun levensboek. Het vertrouwen dat daaruit spreekt maakt dergelijke bezoeken heel bijzonder.

Misschien zie je er ook wel tegen op. Want hoe mooi het ook kan zijn, er zullen ongetwijfeld ook moeilijke situaties en ingewikkelde gesprekken op jouw weg komen. In dit boek willen we je op weg helpen. Allerelei activiteiten en situaties passeren de revue. We geven handvatten en richtingwijzers waar je mee geholpen bent.

1 Ouderling worden

Als je ouderling bent geworden, zul je ongetwijfeld met vreugde daaraan terugdenken. Het was een mooie dienst, waarin je bent bevestigd als ouderling. De verschillende momenten in de dienst komen in gedachten weer langs: het moment dat je opstond; het jawoord uitsprak in het midden van de gemeente; toen je knielde en de zegen ontving; de gemeente die je vervolgens toezong en na afloop van de dienst in groten getale de hand schudde en Gods zegen toewenste.

Aan die dienst is wel het een en ander voorafgegaan. Het besluit om ouderling te worden neem je niet zomaar. Daar heb je vooraf goed over nagedacht. Er wordt nogal wat van je gevraagd! Misschien heb je wel gedacht: kan ik dit wel? En ook: houd ik het vol om dit vier jaar (of nog langer) met enthousiasme te doen?

Wanneer gemeenteleden gevraagd worden om ouderling te worden, zal hun eerlijk verteld moeten worden wat dit ambt inhoudt. Daarover gaat het eerste hoofdstuk van deze wegwijzer. We mogen deze taak niet onderschatten. Hoewel ieder gemeentelid bepaalde gaven heeft, is niet iedereen geschikt voor het ouderlingschap. We doen niemand tekort wanneer we dit vooropstellen, want hetzelfde geldt voor andere taken. Ook niet iedereen is bijvoorbeeld geschikt voor het zingen in de cantorij of voor het financieel beheer. Zeker in onze tijd moeten we kijken of iemand geschikt is en de benodigde eigenschappen heeft voor het vervullen van het ambt en als het niet anders kan, vacatures openlaten. Dat is de ene kant.

De volgende pagina's leren echter ook dat wat van een ambtsdrager gevraagd wordt, tot op grote hoogte eveneens geldt voor pastoraal medewerkers en betrokken gemeenteleden. Alle leden van de gemeente zijn door de Geest 'begaafde' mensen. Gods

Geest schakelt mensen in en geeft hun wat zij daarvoor nodig hebben. We mogen de ambtsdrager dus ook niet overvragen en onnodig op een voetstuk plaatsen. Er worden geen bovenmenselijke inspanningen van ons gevraagd. Dat is de andere kant.

Het zal erop aankomen een realistische voorstelling van zaken te geven. Nieuwe ouderlingen moeten weten wat de vraag om ouderling te worden inhoudt (1.1). We gaan vervolgens in op de herkomst en de betekenis van het ambt van ouderling (1.2). We besteden aandacht aan de bevestiging in het ambt (1.3), gevolgd door een kort overzicht van de verschillende taken (1.4). Daarna komt het ambtsgeheim ter sprake (1.5), en als laatste gaan we in op wat van belang is wanneer je je ambt neerlegt (1.6). Zo geeft dit hoofdstuk een eerste indruk van wat het ambt van ouderling inhoudt.

Misschien zit je nog midden in het proces van vragen en twijfels, omdat je net gevraagd bent om ouderling te worden. Wij willen je graag helpen om een weloverwogen keuze te maken. Daarom gaat de volgende paragraaf over wat het inhoudt om gevraagd te worden als ouderling.

Een laatste opmerking vooraf: je staat er niet alleen voor, maar doet dit werk samen met anderen, in een gedeelde verantwoordelijkheid. Het is een wezenskenmerk van de kerken van de Reformatie dat zij niet geleid worden door een geestelijke elite, maar door mensen die als gelovigen in het volle leven staan en van daaruit als ambtsdrager een bijdrage leveren aan de opbouw van de geloofsgemeenschap. Het is een mooie taak hieraan een bijdrage te mogen leveren.

1.1 De vraag om ouderling te worden

De vraag kwam misschien niet geheel onverwacht: wil je ouderling worden? Het zou kunnen dat je niet meteen enthousiast reageerde. Er zijn zeker argumenten aan te dragen om nee te zeggen.

Om te beginnen (het meest gehoorde argument): ik heb er geen tijd voor. Mijn dagelijks werk is al zo veeleisend dat het er

niet bij kan. Dat zit misschien niet eens vast op het aantal uren dat je er wekelijks aan kwijt bent, want op één avond kun je al een heleboel doen, een vergadering bijwonen of een paar bezoeken afleggen. Veel meer wordt er meestal niet van je gevraagd. Toch kan het veel zijn, naast alle andere verplichtingen, die er ook al zijn.

Het kan ook zijn dat het de zwaarte van het werk was waartegen je opzag. Het ouderlingschap is een ambt. Dat vraagt het een en ander van een mens. Veel geloof bijvoorbeeld, om mensen in uiteenlopende omstandigheden nabij te zijn. Hoe kan ik daar met mijn vele twijfels aan beantwoorden? En dan het kerkenraadswerk. Er zijn vast allerlei kerkelijke problemen waar ik geen oplossing voor weet. Het kerkelijk leven laat op nogal wat plaatsen teruggang zien. Dat kan ontmoedigend zijn. Of het feit dat er vaak zoveel verschillende meningen zijn, waar je voor je gevoel doorheen moet laveren. Hoe geef je op een goede manier leiding in zo'n situatie?

Al deze overwegingen zijn begrijpelijk. Toch mag er ook iets anders gezegd worden. Het ambt is niet een baan die je aanvaardt nadat je voor een geestelijk examen bent geslaagd. Je wordt ertoe geroepen, door God en de gemeente. Zo klinkt het door in de eerste vraag die bij de bevestiging gesteld wordt. God roept mensen in zijn dienst, schakelt hen in voor het werk in zijn koninkrijk en geeft daar de kracht voor.

Bovendien is het ouderlingschap iets heel moois en kostbaars. Het is niet alleen maar iets dat veel van je vraagt; je mag ook veel terug ontvangen. Je mag delen in wat anderen aan je toevertrouwen: zorgen en vreugde. Wat is mooier dan met mensen praten over wat hun echt ter harte gaat? Daar komt het toch op aan in het pastoraat? Het gaat er niet om dat je de waarheid in pacht hebt, maar dat je kunt luisteren, meevoelen en delen in de twijfels en aanvechtingen van anderen. Dan ervaar je aan den lijve dat lid zijn van een gemeente een groot goed is. Je ontvangt soms samen momenten van geloof en hoop, geluk en verwachting. Je ervaart iets van Gods aanwezigheid, soms op onverwach-

te momenten. Je mag van betekenis zijn voor mensen. Juist in een tijd van individualisering, waarin mensen zo sterk op zichzelf teruggeworpen worden, heeft dat grote waarde.

Daarom zijn er ook redenen om wel ja te zeggen, al is het misschien wel aarzelend. Je kon er voor je gevoel eigenlijk niet onderuit. En anderen drongen er sterk op aan. Als anderen zo veel vertrouwen in mij stellen, mag ik toch ook aannemen dat ik het kan? Ik sta er bovendien niet alleen voor; we doen het met elkaar.

De kerk is een boeiende organisatie, waarin veel omgaat. Binnen de organisatie moet van alles geregeld worden, zodat mensen samen kunnen komen in en rond de eredienst om God en elkaar te ontmoeten. Het is de plek waar mensen in eredienst, kringen, pastoraat, diaconaat en op andere plekken het leven kunnen delen en hun geloof gestalte kunnen geven. Ze heeft mensen nodig die zorg dragen voor visie en beleid, om het mogelijk te maken dat we samen gemeente kunnen zijn. Niet alleen inhoudelijk en organisatorisch, ook als het gaat om het geld en goed van de gemeente is er zorg en aandacht nodig.

De kerk verandert voortdurend, dat vraagt om nieuwe initiatieven, om lastige beslissingen, om moed en durf om over bestaande grenzen heen te kijken. Daarnaast is de kerk de grootste vrijwilligersorganisatie. Zij is betrokken bij uiteenlopende maatschappelijke vraagstukken. Allerlei morele vragen komen in deze tijd op haar af. Het is de moeite waard hierin mee te denken. Een kerkenraad is een veelkleurig gezelschap. Het is boeiend naar elkaars argumenten te luisteren en het is vaak verrassend te zien dat het toch steeds weer lukt met respect voor elkaar tot besluitvorming te komen.

Het is werk waarin je kunt groeien. Je leert er veel van en wordt er in veel opzichten rijker van. Dat hoor je vaak achteraf. Maar het is ook goed dit te horen wanneer je er voor staat.

1.2 Wat houdt het ambt van ouderling in?

De naam ouderling klinkt bekend en vertrouwd, ook al is niet altijd duidelijk waar deze term vandaan komt. Het woord is afgeleid van het Griekse *presbuteros*, dat oudste betekent. Dat heeft niet alleen met leeftijd te maken, maar ook met het gezag dat iemand in een bepaalde gemeenschap heeft. Zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament komen we ouderlingen tegen.

De ouderling zoals wij die nu kennen stamt uit de tijd van de Reformatie. Er ontstond een nieuwe kerkelijke structuur, die doorwerkt tot op de dag van vandaag. Met name Calvijn heeft daarin een belangrijke rol gespeeld. Samen met de ambten van predikant en diaken tref je dat van ouderling al aan in de Dordtse Kerkorde van 1618/1619. Als taken staan hier vermeld: het oefenen van opzicht en tucht over de gemeente en het huisbezoek om gemeenteleden te troosten, te onderwijzen en te vermanen.

Het zijn woorden die nogal ver van ons afstaan. Maar we kunnen ze ook vertalen naar onze tijd. Dan spreken we over leidinggeven. Niet alleen organisatorisch, maar ook inhoudelijk. De ouderling ziet erop toe dat de gemeente van Jezus Christus als gemeenschap geloofwaardig is in haar belijden en handelen. In de gemeente zullen we zorgvuldig met elkaar moeten omgaan. Het naar elkaar omzien komt onder meer tot uitdrukking in het huisbezoek. Dat is een belangrijke taak, die de ouderling als regel niet alleen, maar samen met bezoekmedewerkers en andere huisbezoekers verricht.

Over het ambt moet nog iets meer gezegd worden. Past dat nog wel in een democratische kerkstructuur als de onze? Deze vraag gaat uit van een bijzondere positie van het ambt. In het Nieuwe Testament is het ambt echter een van de gaven die door de Geest aan de gemeente geschonken worden. De Bijbel gebruikt hiervoor het Griekse woord *charisma*. In 1 Korintiërs 12-14 vinden we een hele opsomming van zulke genadegaven. Paulus gebruikt daar het beeld van het lichaam. Alle leden van het li-

chaam hebben hun eigen functie en dragen zo bij tot de opbouw van de gemeente als geheel.

Wat is dan precies de functie van het ambt? De kerk kent – net als de politiek – een zeker dualisme. Ambtsdragers worden gekozen door heel de gemeente, maar oefenen vervolgens ook een bepaald gezag uit in de wijze waarop zij leidinggeven. Het is de taak van de ambtsdragers de gemeente aan te spreken op haar roeping tot getuigenis en dienst en haar daarin te be-moedigen. Zo wordt de gemeente bewaard bij haar geheim, de levende gedachtenis aan Jezus Christus. Ambtsdragers worden gekozen door de gemeente, maar vormen zo ook een ‘tegenover’ van de gemeente. Zij gaan de gemeente voor op de weg van de navolging. Ambt is dienst. Dat leren we in alle ootmoed van onze Heer, die niet kwam om gediend te worden, maar om te dienen. Zo wordt ook de ouderling zijn plaats gewezen.

1.3 Taakomschrijving

Zowel de NGK als de PKN kent een taakomschrijving van het ambt van ouderling. Dit is te vinden in de kerkorde en onderling kennen ze enkele verschillen.

In ordinantie 3, artikel 10 van de kerkorde van de PKN staat:

‘Tot opbouw van de gemeente is aan de ouderlingen toevertrouwd:

- de zorg voor de gemeente als gemeenschap;
- het dragen van medeverantwoordelijkheid voor de bediening van Woord en sacramenten;
- de ambtelijke tegenwoordigheid in de kerkdiensten;
- het toerusten van de gemeente tot het vervullen van haar pastorale en missionaire roeping;
- en, zo zij daartoe geroepen worden, het dienen van de kerk in de meerdere vergaderingen.

En tezamen met de predikanten:

- de herderlijke zorg, onder meer door het bezoeken van de leden van de gemeente en het opzicht over de leden van de gemeente.’

In deel B, artikel 23 van de kerkorde van de NGK staat:

- De ouderlingen geven met de predikant leiding en herderlijke zorg aan de gemeente. Samen oefenen zij over de gemeente de kerkelijke tucht.
- Als opzieners waken zij over het geestelijk leven van de gemeenteleden en bezoeken hen zo vaak als nodig is, ten minste eenmaal per jaar.
- De ouderlingen en de predikant zien er samen op toe dat elke ambtsdrager zijn dienst trouw vervult.
- Op verzoek van de kerkenraad kunnen gemeenteleden de ouderlingen assisteren in de pastorale zorg.
- De kerkenraad kan onderscheid aanbrengen bij de verdeling van taken onder de ouderlingen.

Artikel 10 van de PKN kent, naast deze taakomschrijving, een tweede artikel over ouderlingen die tot kerkrentmeester zijn aangewezen. Daarbij gaat het om financiën en beheer. De NGK kent het ambt van ouderling-kerkrentmeester niet.

Wie al deze taken beziet, kan schrikken van de hoeveelheid. Het is daarom goed om je te realiseren dat in een protestantse kerk de zorg voor de gemeente nooit rust op de schouders van enkelingen, maar op die van allen samen. Een groot deel van al die genoemde taken komt voor rekening van de kerkenraad als geheel en wordt uitgevoerd samen met de predikanten. Bovendien is er gewoonlijk sprake van een taakverdeling, en soms ook van ambtsdragers met een bijzondere opdracht. Bij het afspreken van de taakverdeling is het wijs te letten op ieders specifieke gaven.

In veel gemeenten denkt men niet aan een taakomschrijving per persoon. Toch is die te bepleiten. Mensen hebben recht op

Ouderling of bezoekmedewerker zijn in de kerk is bijzonder.

Je deelt het geloof (en de twijfel) in persoonlijke gesprekken en bouwt mee aan de toekomst van de gemeente. Mooi werk, maar niet altijd eenvoudig. Dit handboek helpt zowel doorgewinterde als beginnende ouderlingen en bezoekmedewerkers, zowel werkzaam in de Protestantse Kerk in Nederland als in andere protestantse kerken. De auteurs bespreken de belangrijkste taken zoals pastoraat en leidinggeven aan de gemeente en geven adviezen voor bezoekwerk, inclusief gebeden en suggesties voor bijbellezingen. Daarnaast is er aandacht voor wat het betekent om ambtsdrager te zijn, hoe de protestantse kerken georganiseerd zijn en voor persoonlijke spiritualiteit. Een compleet handboek, dat elke ouderling of bezoekmedewerker informeert en inspireert. Het is een geheel herziene versie van de vorige editie van het Handboek.

Erica Hoebe-de Waard is als gemeentepredikant verbonden aan de Protestantse Gemeente Leusden.

Roelof de Wit is als gemeentepredikant verbonden aan de Hervormde Gemeente Rotterdam-Kralingen.

Beiden zijn lid van de redactie van *Ouderlingenblad*.

ISBN 978 90 435 4373 6 | NUR 711

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT